

דורשכונע

פרשת ראה, תשע"ט, מספר 1333

דיני הפסח על פי גישת התמורות

חזי כהן

חז"ל פתרו את הבעיה וקבעו, שהכתוב בשמות עוסק במצוות הפסח בזמן יציאת מצרים, ואילו הכתוב בדברים קובע כיצד יש לחוג את הפסח לדורות (פסחים ט, ה):

מה בין פסח מצרים לפסח דורות? פסח מצרים מקחו מבעשור, וטעון הזאה באגודת אזוב, ועל המשקוף ועל שתי המזוזות, ונאכל בחפזון בלילה אחד. ופסח דורות נוהג כל שבעה.

לפתרון זה היגיון רב, שהרי הדינים שיש למשוך את המזוזות בדם והאיסור לצאת מן הבית בלילה תלויים במשחית המכה במצרים. כמו כן, ההוראה לאכול בחיפזון נובעת מן העובדה שהם עומדים לצאת ממצרים. חז"ל כדרכם הציעו אבחנה מהותית, אך בפועל צירפו את שתי הפרשיות וקבעו, שחלק מן הדינים המופיעים בשמות הם לדורות, כדוגמת היות השה בן שנה או צלייתו באש.

עם זאת, נראה שלפרשנות חז"ל מגמה דרשנית שנועדה בעיקר לפתור את הסתירות שבין דיני קורבן פסח כפי שמופיעים בדברים לעומת אלה המופיעים בשמות. אך לפי פשוטם של הכתובים, בסיום פירוט דיני הפסח בשמות, ה' אומר למשה: "וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻמָּתָם אֲתוּ חֵג לָהּ לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגְּגוּהָ" (יב:יד). מן הפסוק הזה עולה, שהפסח על פרטיו ניתן לדורות.

ראיה מכריעה לכך, שאת הפסח הנזכר בשמות היו אמורים לקיים על כל פרטיו בארץ ישראל, מצויה בדברי משה לעם. בתום פירוט הטקס הכולל מריחת דם על המזוזות נאמר: "וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק לָךְ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם. וְהָיָה כִּי תֵבֵאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְתַן ה' לְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת" (יב:כד-כה).

גם שאלת הבן "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם" (כו-כח) מוכיחה שהמעשה מוזר עד כדי כך שהילד

א. הסתירה בדיני הפסח

בין פרשת הפסח בשמות י"ב לזו שבדברים ט"ז קיימות סתירות רבות.

בעניין הקורבן – בשמות, קורבן הפסח בא מן הצאן (יב:ה), ואילו בדברים נאמר שאפשר להקריב גם בקר (טז:ב). בשמות יש לצלות את הפסח, ומודגש שאין לאוכלו מבושל: "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ... אֶל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשַׁל מִבָּשָׁל בְּמַיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ" (יב:ח-ט), ואילו בדברים יש לאוכלו מבושל: "וּבָשַׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ" (טז:ז). ובהתאמה, הבישול בסיר מחייב פירוק הקורבן והפשטת איבריו, בניגוד לחוק בשמות הקובע שיש לצלות את הקורבן כולו על איבריו: "כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֵאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קַרְבּוֹ" (יב:ט); "וְעֵצָם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ" (מו).

בפרטי הטקס – בשמות מקיימים את קורבן הפסח בבית, "עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם". לעומת זאת, בדברים הקורבן מובא אל המקדש המרכזי והיחיד. בשמות יש לתת את דם הפסח על המזוזות והמשקוף שבבתים (יב:ז), ואילו בדברים קיום דין זה בלתי אפשרי משום שאת הפסח מקריבים במקדש. נראה שאת הדם יש לזרוק על המזבח, כדרך שנוהגים בשאר הקורבנות (דב' יב:כז).

לצד זה ישנם הבדלים נוספים הנובעים מן האבחנות שהעלינו, כמו שאלת המשתתפים בטקס. בשמות בני הבית משתתפים באכילתו, ובדברים הקורבן מסור לכוהן. בדיני האכילה – בשמות יש לאכול את הפסח על מצות ומרורים (יב:ח), ואילו בדברים נזכרו מצות בלבד (טז:ג, ח).

הרי לפנינו שני כתובים המכחישים זה את זה, ועל כך יש לשאול מהו היחס שבין שתי הפרשיות על דרך הפשט?

ב. פתרון חז"ל: פסח מצרים ופסח דורות

* ד"ר חזי כהן מרצה בבית הספר ללימודי יסוד באוניברסיטת בר-אילן ובישיבת מעלה גלבוע.

יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שָׁם וְזִבְחַת מִבְּקָרְךָ וּמִצְאֲנָךְ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ כְּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ, וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ בְּכָל אוֹת נַפְשֶׁךָ.

ר' ישמעאל הבין שחלה תמורה בדין הבשר:

ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר, רבי ישמעאל אומר מגיד שבשר תאוה נאסר להם לישראל במדבר, ומשבאו לארץ התירו הכתוב להם... (ספרי דברים [פינקלשטיין], פיסקא עה, עמ' 139).

על פי זה נוכל להסביר בקלות את הפער שבדיני הפסח. התורה בשמות ציוותה על הפסח מתוך מציאות החיים הראשונית שבה ניתן לקיים את הטקס בבית. אולם עם ההכנות לקראת הכניסה לארץ אסרה על קיום של טקס דתי, ובכלל זה הפסח, בבתיים או בבמות, וקבעה שהם יתקיימו אך ורק במקדש.

ממילא בטלה ההוראה למרוח דם על המזוזות, שכן הטקס בוצע במקדש. ומכיוון שהפסח הפך לאחד מקורבנות החגים, הרי שחלו עליו דיני הקורבנות, והוא יכול להיעשות מצאן או מבקר, ולא רק שה בן שנה (דברים יב:ו, יז; טו:יט). הקרבתו על המזבח חייבה כעת ניתוח איברים ובישול בסיר של החלק שניתן לבעלים, והטקסיות הדרמטית הלכה והתחלפה בטקס מקדשי מרגש.

כך קשר הרב דוד צבי הופמן בין היתר בשר תאוה לשינוי בדין הפסח, ודומה שדבריו אכן מיטיבים להציע פירוש על דרך הפשט לסתירה.

ד. דוגמאות נוספות

גישת התמורות מבקשת לפתור כך סתירות רבות במקרא, ובמיוחד בין ארבעת החומשים לספר דברים. כך יוסברו הסתירות בדיני עבד ואמה – כהטבת מעמדם של העבד והאמה. הסתירה בדיני בכור בהמה, הניתן במדבר לכוהן (במ' יח) ובדברים לבעלים (יב:יט-כ) תוסבר כמעבר מקדושה בלעדית של הכוהנים להרחבת מעגלי הקדושה לכלל עם ישראל, ועוד.³

ישאל על כך. סיטואציה זו אינה מובנת אם מדובר בקורבן ככל הקורבנות.¹ פסוקים אלו גרמו לראב"ע להודות (בפירוש הקצר לשמ' יב:כד):

אלו היו המצות לפי הנראה לנו, יורה זה הכתוב כי לעולם צוה השם לקחת אגדת אזור. רק קדמוננו העתיקו כי "ושמרתם את הדבר הזה" על מצות ושחטו הפסח (פסחים צו, א).

ג. גישת התמורות

במאמרנו נלך בדרכו של הרב דוד צבי הופמן הסבור שחלה תמורה בדין הפסח, והכתוב בשמות, שהיה אמור להיות חוק עולם השתנה לדין הפסח בדברים.² אף שאיני מסכים בכל פרט עם פירושו לסוגיה, הרי שהעמדה הבסיסית שבה נקט נראית בעיני.

מן המפורסמות כי בספר דברים הודגש העיקרון של ריכוז הפולחן. המונח "המקום אשר יבחר ה'" מייחד את ספר דברים, והוא קובע שכל הטקסים הדתיים יערכו במקדש. קביעה זו הביאה לתמורה בדין אכילת בשר, כפי שעמד על כך ר' ישמעאל במדרש.

התורה קבעה בויקרא (יז:ג-ד) שאין לאכול בשר, אלא אם כן יוקרב על המזבח:

אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז בַּמִּחְנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמִּחְנֶה. וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יָבִיאוּ לְהַקְרִיב קֶרֶבֶן לַה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא, דָּם שֶׁפָּךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ.

גישה זו הולמת את תמונת המדבר שבה שוכנים ישראל מסביב למשכן. לעומת זאת, בדברים (יב:כ-כא) התורה קובעת שעם המעבר אל הארץ המובטחת ייווצר מצב שבו יתגורר העם במרחק רב מן המקדש, וכדי לשמור על עקרון ריכוז הפולחן התירה התורה אכילת בשר תאוה:

כִּי יִרְחִיב ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלְךָ כְּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ וְאָמַרְתָּ אֲכַלְהָ בְּשֵׂר כִּי תֵאָוֶה נַפְשֶׁךָ לְאָכַל בְּשֵׂר, בְּכָל אוֹת נַפְשֶׁךָ תֹאכַל בְּשֵׂר. כִּי

¹ ספורנו (על שמ' יב:כו) היה ער לקושי זה והציע שהפסח חריג משאר הקורבנות בכמה דינים (נעשה בלילה ולא ביום, חובת היחיד ולא חובת הכלל), וחריגה זו היא שגררה את שאלות הבן. חזקוני (על שמות יב:כו-כז) פתר שאלה זו בדרך אחרת. לדעתו, הפסח חריג משאר קורבנות החגים בכך שאין לו הקשר חקלאי, וזה מה שעורר סקרנות אצל הבן.

² הרב דוד צבי הופמן, ראיות מכריעות נגד ולהיזן, תרגם א' בארישנסקי, ירושלים תרפ"ח, עמ' ג-ו.

³ לדוגמאות נוספות ולניתוח פרשני ותיאולוגי ראו ח' כהן וא' עברון (עורכים), גישת התמורות, ירושלים תשע"ט. לדיון נרחב בסוגיית הפסח ראו שם, עמ' 164-135.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף